

POBYT ANNY WITOLDOWEJ NA ZIEMIACH PRUSKICH W 1400 ROKU

SŁOWA KLUCZOWE: ANNA WITOLDOWA, WITOLD KIEJSTUTOWICZ,
ZAKON KRZYŻACKI, PRUSY, PIELGRZYMKI

Księżna Anna Witoldowa, pierwsza żona Witolda Kiejstutowicza¹, była bardzo przywiązana do swego męża, o czym mogą świadczyć jej odważne oraz jakże pomysłowe czyny². Owo oddanie wiąże się również z tym, iż odegrała ona ważną rolę w jego życiu, w tym także w dziejach Litwy. Świadczy o tym fakt, iż

¹ Nie jest znana dokładna data zawarcia małżeństwa Witolda z Anną. H. Paszkiewicz (*O genezie i wartości Krewa*, Warszawa 1938, s. 111–112) określił, iż miało to miejsce „gdzieś w 1378 r.”. J. Tęgowski (*Małżeństwa księcia Witolda Kiejstutowicza*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 1995, t. 2, s. 180–181) uznał, iż mogło to mieć miejsce w 1368 r. Natomiast ostatnio J. P. Nikodem (*Witold. Wielki Książę Litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013, s. 447) uznał, że „Anna została poślubiona przez Kiejstutowicza najpóźniej w 1376 lub 1377 r.”. Natomiast pewne jest, kiedy zakończyło się małżeństwo Witolda i Anny, a mianowicie 31 lipca 1418 r. wraz ze śmiercią księżnej. Zob. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań 1999, s. 208.

² Księżna Anna znana była ze swej miłości oraz przywiązania do Witolda, które przejawiała wiele razy. Jako jeden z przykładów można przytoczyć wydarzenie z 1382 r., kiedy wskutek przegranej walki o władzę nad Litwą małżonkowie zostali osadzeni przez Jagiełłę w Krewie. Wówczas to za namową Anny, Witold w przebraniu jednej z jej służących, opuścił Krewę i udał się na Mazowsze. Zob. *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, wyd. I. Daniłowicz, Wilno 1827, s. 58–59; *Chronicon seu annales Wigandi Marburgensis, equitis et fratris Ordinis Teutonici*, wyd. J. Voigt, E. Rczyński, tłum. E. Raczyński, Poznań 1842, s. 291; *Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, t. 1, wyd. I. Daniłowicz, Wilno 1860, s. 240; J. Długosz, *Roczniki czyli kronik sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 10, 1370–1405, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2009, s. 133–134; J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990, s. 68; A. Nowakowski, *Księżna Anna Witoldowa a Krzyżacy*, [w:] *Archaeologia et historia: księga jubileuszowa dedykowana pani profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, red. L. Kajzer, Łódź 2000, s. 291; K. Osiński, *Związki małżeńskie Witolda Kiejstutowicza w „Rocznikach”*

aktywnie uczestniczyła w polityce prowadzonej przez męża i – jak się zdaje – miała znaczący wpływ na podejmowane przez niego decyzje. Swoją aktywność księżna wyraziła m.in. przez wystawienie dwóch dokumentów podczas tzw. umowy ostrowskiej z 4 sierpnia 1392 roku³. Natomiast 18 sierpnia 1404 roku na wyspie Ritterswerder w pobliżu Kowna, wielki mistrz Konrad von Jungingen, podczas spotkania z wielkim księciem litewskim Witoldem, zobowiązał się – na znak przyjaźni – zaopiekować się żoną Kiejstutowicza, gdyby ta została wdową⁴.

W związku z tym, że Anna Witoldowa była zaangażowana w politykę prowadzoną przez swego męża oraz miała znaczący wpływ na niego, zwróciła na siebie uwagę zakonu krzyżackiego. Owo zainteresowanie księżną wynikało z dyplomacji braci zakonnych, która polegała na pozyskiwaniu różnymi zabiegami względów żon, córek oraz siostr władców i możnych, aby popierały Zakon, a w razie potrzeby skłoniły swoich bliskich do owego wsparcia⁵. Zabiegi o przychylność kobiet w głównej mierze polegały na obdarowywaniu ich drogimi oraz szlachetnymi prezentami, gdyż jak wiadomo, płeć piękna od zawsze lubiła być obsypywana różnymi podarkami. Doskonałą okazją dla zakonu krzyżackiego, aby pozyskać względy księżnej Anny Witoldowej, była jej podróż w lipcu 1400 roku do miejsc pielgrzymowania na ziemiach pruskich. Dotychczas w literaturze przedmiotu jedynie wzmiankowano o pobycie księżnej na tych ziemiach⁶, jak również nie powstała odrębna publikacja dotycząca owej tematyki. Zatem celem niniejszego artykułu jest przybliżenie niniejszego zagadnienia,

---

Jana Długosza, „Mediewista. Miesięcznik Studenckiego Koła Naukowego Mediewistów Uniwersytetu Łódzkiego”, 2014, nr 14, s. 8–9.

³ Ugoda w Ostrowie była porozumieniem zawartym między Władysławem Jagiełłą a jego stryjczym bratem Witoldem. Na mocy tego porozumienia Witold zobowiązał się porzucić sojusz z Krzyżakami, dochować wierności Królestwu Polskiemu i Koronie Polski. Książę w zamian otrzymał księstwo trockie oraz został namiestnikiem na Litwie. Tego samego dnia wystawiono również dwa dokumenty w imieniu księżnej Anny Witoldowej, oba tej samej treści, skierowane osobno do Jagiełły oraz Jadwigi. Księżna przyrzekła, iż dopilnuje, aby mąż przestrzegał złożonych obietnic. Zob. A. Nowakowski, *Księżna Anna Witoldowa*, s. 19, 65; H. Łowmiański, *Polityka Jagiellonów*, opr. K. Pietkiewicz, Poznań 1999, s. 102; J. Nikodem, op. cit., s. 147–149.

⁴ Zob. *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, t. 1 (1398–1437), wyd. E. Weise, Marburg 1970, nr 36, s. 43; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*, Olsztyn 2011, s. 205.

⁵ H. Leśniowski, A. Nowakowski, *Sekrety Krzyżaków*, Poznań 1992, s. 95–99; G. Kucharski, *Życie codzienne i dworskie wielkich mistrzów krzyżackich w świetle „Marienburger Tresslerbuch” z lat 1399–1409*, „Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych”, 2001, t. 61, s. 206.

⁶ O pobycie Anny Witoldowej w Prusach wspominali: H. Łowmiański, op. cit., s. 292–294; A. Nowakowski, *Księżna Anna Witoldowa*, s. 292–294; M. Radoch, *Wydatki wielkiego mistrza Konrada von Jungingen na zdobycie Żmudzi w latach 1398–1401 (w świetle księgi podskarbie-*

ze zwróceniem szczególnej uwagi nie tylko na miejsca odwiedzane w Prusach przez księżną Annę, ale także na stosunek Krzyżaków do niej w trakcie tej wizyty.

Pielgrzymki w średniowieczu nie były zjawiskiem nowym, odbywano je już od początku chrześcijaństwa. Pobożnym wędrownikom przyświecały różne cele: odnalezienie Boga, uzdrowienie, pragnienie spełnienia ślubów, podziękowanie za wsparcie i ratunek, czy też inny rodzaj pomocy bożej⁷. Celem pielgrzymki niemalże każdego chrześcijanina był sam Bóg, w związku z czym udawano się do Ziemi Świętej. Wynikało to również z tego, iż pielgrzymi czuli duchową potrzebę podróży drogami Chrystusa – do miejsca Jego narodzin, działalności, śmierci oraz Zmartwychwstania, aby przypomnieć sobie Jego zbawcze dzieła⁸.

Ruch pielgrzymkowy nie ograniczał się wyłącznie do Ziemi Świętej, a wiązał się bezpośrednio również z kultem świętych i kierował pielgrzymujących do miejsc ich tradycyjnego czczenia⁹. W ciągu kilkunastu stuleci chrześcijaństwa ruch ten uległ dynamicznemu rozwojowi, co szczególnie widoczne było w średniowieczu¹⁰. Epoka ta stworzyła do tego wiele okazji, mnożąc świętych oraz ich relikwie. Przebywanie w miejscach związanych z ich działalnością, w obecności pamiątek po nich oraz szczątków dawało możliwość zaspokojenia chęci bliższego obcowania z tymi świętymi. Owa chęć wynikała nie tylko z ciekawości, ale głównie z prawdziwej wiary. To właśnie pobudkami religijnymi kierowała się księżna, kiedy postanowiła odwiedzić miejsca, znajdujące się na obszarze państwa zakonu krzyżackiego w Prusach, gdzie czczono świętych¹¹. Wydaje się, iż ta szczególna pobożność Anny, a także jej współczesnych, w owym czasie nie była przypadkowa. Rok 1400 należał do tzw. liczb pełnych. W wiekach średnich niejeden z astrologów i teologów przepowiadał, że w momencie,

---

go malborskiego), „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2006, nr 4 (254), s. 481–483; idem, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 161–162.

⁷ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987, s. 859; A. Witkowska, „Peregrinatio religiosa” w średniowiecznej Europie, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 9–12.

⁸ A. Mączak, *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa 1984, s. 110–111; A. Żal-Kędzior, *Obraz Ziemi Świętej w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym osiemnastego wieku*, Toruń 2010, s. 66.

⁹ A. Mączak, op. cit., s. 107.

¹⁰ A. Witkowska, *Przemiany w ruchu pielgrzymkowym i praktyce odpustów w kościele zachodnim w XIV–XV w.*, „Znak”, 1971, R. 23, nr 205–206, s. 892–900; J. Chelini, *Dzieje religijności w Europie Zachodniej w średniowieczu*, Warszawa 1996.

¹¹ A. Prochaska, *Dzieje Witolda Wielkiego Księcia Litwy*, wyd. na podst. edycji z 1914 r., Kraków 2008, s. 28.

gdy historia świata dojdzie do takiej liczby¹², nastąpi jego koniec¹³. Właśnie na 1400 roku koniec świata zapowiadał Jan Wiklif¹⁴.

Księżna Anna przybyła do Prus z wielkim, jaśniejącym przepychem orszakiem (350 koni) po dniu św. Małgorzaty (13 lipca) 1400 roku¹⁵. Na początku swej podróży gościła w Królewcu¹⁶, zapewne na zamku krzyżackim, gdzie przyjął ją wielki marszałek Werner von Tettingen¹⁷. Ze względu na brak w źródłach

¹² Najpierw miał być rok 400 (to św. Augustyn wspominał o niektórych astrologach przewidujących koniec świata na rok 400 n.e.), a gdy ta przepowiednia się nie sprawdziła, przesuwano to przerażające ludzi wydarzenie na koniec kolejnych stuleci (oczekiwano m.in. końca świata w 1000 r.). Zob. Św. Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Kęty 1998, s. 966 i n.; H. Daniel-Rops, *Kościół wczesnego średniowiecza*, tłum. zbiorowe, Warszawa 1969, passim.

¹³ Natomiast Jan z Toledo wyliczył, że koniec świata nastąpi w 1186 r. w efekcie zderzenia się planet. Joachim z Fiore za szczególnie uznał okres między rokiem 1200 a 1260. Na 1260 r. zapowiadał wypełnienie się czasu „wiecznej Ewangelii i Ducha Świętego”. Jego zwolennicy przesuwali tę datę na 1290 lub na 1335 r. Papież Innocenty III wykorzystywał apokaliptyczne wizje, aby nakłonić Europę do uczestnictwa w piątej krucjacie mającej na celu przejęcie Jerozolimy i pozostałej Ziemi Świętej z rąk niewiernych, dlatego wyznaczył datę paruzji na rok 1284. Święty Norbert zapowiadał koniec na wiek XIII, św. Wincenty Ferreriusz na rok 1412. Zob. H. Daniel-Rops, op. cit., passim; J. Le Goff, *Człowiek średniowiecza*, Warszawa 2000, s. 46 i n.; Z. Drozdowicz, *Filozofia włoska w epoce Odrodzenia i Oświecenia*, Poznań 2012, s. 10.

¹⁴ Do tych średniowiecznych teologów i astrologów nawiązywali inspiratorzy i przywódcy ruchów heretyckich, tacy jak Jan Wiklif (zm. w 1384 r.). Zob. Z. Drozdowicz, op. cit., s. 10.

¹⁵ *Johann's von Posilge, Officials von Pomesanien, Chronik des Landes Preussens (von 1360 an, forgesetzt bis 1419)* [dalej: *Kronika Jana z Posilge*], wyd. E. Strehlke, [w:] *Scriptores Rerum Prussicarum* [dalej: SRPr], t. 3, Lipsk 1866, s. 238: „Herczogin Withaud wip kam ken Prussin. Item noch Margarethe qwam die grosmechtige herczogynne, Wytowtes frouwe, von Littowin in das lant czu Pruszyn wol mit III^J pferdin und mit vil volkes und gar kostlich”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 161.

¹⁶ Zamek krzyżacki w Królewcu (obecnie Kaliningrad w Rosji) został wzniesiony w 1255 r. na miejscu dawnego grodu pruskiego. Początkowo zamek był siedzibą komtura, natomiast od 1312 r. stał się rezydencją wielkiego marszałka Zakonu. Budowla ta kontrolowała szlak żeglugowy na rzece, broniła dostępu do Kłajpedy od strony pradoliny Dejmy oraz była bazą do operacji przeciwko Litwie. Zamek składał się z trzech części: Przedzamcza, Zamku Średniego i Zamku Wysokiego. W 1457 r. po utracie Malborka, Królewiec stał się siedzibą wielkiego mistrza Zakonu i był nią aż do 1525 r. W trakcie II wojny światowej zamek królewiecki został niemalże cały zniszczony – przetrwały tylko grube mury zewnętrzne, które zostały całkowicie wyburzone przez wojska sowieckie w 1969 r. Zob. J. Jasiński, *Historia Królewca. Szkice z XIII–XX stulecia*, Olsztyn 1994; P. Pizuński, *Krzyżacy od A do Z*, Gdańsk 1999, s. 117–118.

¹⁷ Werner von Tettingen urząd wielkiego marszałka pełnił od 16 listopada 1392 r. do 29 września 1404 r. Wielki marszałek był zastępcą wielkiego mistrza w dowodzeniu wojskiem, a podczas nieobecności wielkiego mistrza – wodzem sił zbrojnych zakonu. Zob. S. M. Kuczyński, *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa 1980, s. 69; B. Jähnig,

bliższych informacji na temat uczty wydanej dla przybyłych litewskich gości, pomocny w przybliżeniu tego wydarzenia zdaje się być opis uczty w Królewcu z 1377 roku, sporządzony przez XIV-wiecznego poetę i herolda – Piotra Suchenwirta¹⁸. Oto w jaki sposób mogła wyglądać uczta wydana w 1400 roku dla księżnej Anny i jej orszaku:

Puzonów i fletów głośne granie,
Poprzedzało każde danie,
Każdym razem wnoszą sługi,
Złoty naczyń szereg długi,
Z nich zalatuje woń przyprawy,
Usmażone, upieczone,
Na stół rzędem ustawione.
Dla każdej strawy odpowiednie,
Włoskie, albo wschodnie wino.
Lśni się wiec jasny Reinfal¹⁹ po pucharach
A na złotych srebrnych czarach,
Blask kamieni szlachetnych wciąż się żarzy,
Głosząc przepych gospodarzy²⁰.

Po uroczystym przyjęciu w Królewcu księżna Anna wraz z całym swym orszakiem udała się do Pokarmina (Brandenburga²¹), gdzie w miejscowej

---

Wykaz urzędów. Dostojnicy zakonu krzyżackiego w Prusach, tłum. Z. H. Nowak, [w:] *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XIV wieku*, red. Z. H. Nowak, Toruń 2000, s. 103.

¹⁸ Piotr Suchenwirt (ur. ok. 1320 r., zm. po 1395 r.). W trakcie swojego życia dużo podróżował, był m.in. na dworze węgierskim, bawarskim oraz austriackim. Latem 1377 r. u boku księcia austriackiego Albrechta III uczestniczył w rejsie na Żmudź. *Aus Peter Suchenwirt, Heinrich dem Teichner und anderen deutschen Dichtern*, wyd. E. Strehlke, [w:] SRPr, t. 2, Lipsk 1863, s. 163; M. Radoch, *Piotra Suchenwirta opis rejsy na Żmudź w 1377 roku*, [w:] *Via viatores quaerit. Mobilność społeczna w dziejach krajów grupy wyszehradzkiej*, red. A. Teterycz-Puzio, E. Łączyńska, L. Kościelak, Słupsk 2016, s. 267–282.

¹⁹ Reinfal (Rainfal) – rodzaj wina, różowy sprudel z Istrii, który od XIV do XVII w. docierał z włoskiego portu Rivoglio m.in. do Europy Środkowej. Zob. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska*, t. 4, Warszawa 1903, s. 192; M. Badowicz, *Opłaty dodatkowe za zakupy wina w państwie zakonu krzyżackiego na przełomie XIV i XV w.*, „*Studia Historica Gedanensia*”, 2015, t. 6, s. 12.

²⁰ *Aus Peter Suchenwirt*, s. 163; M. Radoch, *Piotra Suchenwirta, opis rejsy na Żmudź w 1377 roku*, s. 270.

²¹ Niemiecka nazwa Brandenburg (1266 r.) pochodzi od założyciela miejscowości margrabiego Ottona III brandenburskiego. Polską nazwą tej miejscowości był Pokarmin. Obecna nazwa to Uszakowo, które jest osadą znajdującą się w obwodzie kaliningradzkim w Rosji. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880, s. 349–352.

kaplicy znajdowały się relikwie św. Katarzyny żyjącej w II połowie III wieku²², a na ołtarzu głównym był jej wizerunek²³. W źródłach brakuje informacji dotyczących szczegółów pobytu księżnej w tej miejscowości. Jednakże z pewnością miał on charakter bardzo doniosły oraz był uświęcony odpowiednią oprawą.

Po pobycie w Pokarminie, już 18 lipca 1400 roku księżna Anna wraz z całą swoją świtą przyjmowana była przez wielkiego mistrza Konrada von Jungingena na zamku w Malborku – stolicy Zakonu²⁴. Mimo że zamek ten stanowił swoisty kompleks sakralny²⁵, gdzie przybywali liczni pielgrzymi, zdaje się, iż pobyt księżnej w stolicy państwa zakonnego miał charakter prywatny, a nie dewocyjny²⁶.

Malborski dwór najwyższych zwierzchników Zakonu słynął ze swej gościnności wobec przybyszów z zagranicy, zwłaszcza wobec możnych oraz koronowanych głów. W związku z tym księżną Annę przyjęto w Malborku z wielkimi

²² Katarzyna Aleksandryjska (ur. ok. 282 r., zm. ok. 300 r.) według legend urodziła się w Aleksandrii w Egipcie. Przyjęła śluby czystości oraz otwarcie krytykowała prześladowanie chrześcijan. Została skazana przez cesarza na śmierć po tym, jak w trakcie dysputy religijnej nawróciła część niechrześcijańskich mędrców. Wyrok śmierci został wykonany przez ścięcie. W 1378 r. cesarz Karol IV Luksemburski przekazał relikwie św. Katarzyny biskupowi warmińskiemu Henrykowi Sorbomowi, który następnie przekazał je komturowi brandenburskiemu Güntherowi von Hohenstein, a ten w 1379 r. подарował relikwie kościołowi w Pokarminie. J. Voigt, *Geschichte Preussens, von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 6, Królewiec 1834, s. 188.

²³ W. Rozyńkowski, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, s. 166.

²⁴ Budowę zamku w Malborku Zakon Krzyżacki rozpoczął w 1276 r. i trwała ona do poł. XV w. Początkowo zamek miał charakter konwentualny i był siedzibą komtura. W latach 1309–1457 stanowił siedzibę wielkich mistrzów Zakonu Krzyżackiego i władz Prus Zakonnych. Zespół zamkowy obejmował Zamek Wysoki, w którym znajdowało się wiele reprezentacyjnych pomieszczeń, m.in. kościół Najświętszej Maryi Panny. Kolejnym zespołem było dawne Podzamcze, przebudowane w Zamek Średni, w którym znajdowały się m.in. pomieszczenia mieszkalne oraz Pałac Wielkich Mistrzów. Trzecią część warowni stanowił Zamek Niski, w którym umieszczono m.in. wielką zbrojownię na działa oraz wiele budynków gospodarczych. M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach: Powiśle, Warmia, Mazury*, Olsztyn 2006, s. 212–220.

²⁵ Wiodący kult na zamku krzyżackim w Malborku stanowiła Najświętsza Maryja Panna, której poświęcono kaplicę znajdującą się w Zamku Wysokim. Liczne pielgrzymki przybywały w te dni, kiedy relikwie Najświętszej Maryi Panny były wynoszone poza kaplicę w czasie uroczystych procesji. W malborskim ośrodku pielgrzymkowym znajdowały się relikwie wielu świętych, którzy w większości pozostają nieznani. S. Skibiński, *Kaplica na Zamku Wysokim w Malborku*, Poznań 1982, s. 45–50; M. Dygo, *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, „Zapiski Historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich”, 1987, t. 52, nr 2, s. 237–270; W. Rozyńkowski, op. cit., s. 195–197.

²⁶ W. Rozyńkowski, op. cit., s. 205–206.

honorami oraz z królewskim przepychem, podobnie jak czyniono na każdym zamku mijanym przez księżną w trakcie jej pobożnej podróży²⁷. Krzyżacy podjęli wszelkie starania, aby litewskich gości przyjąć z należytą godnością. Zdaje się, iż dla dworu przybyłego wraz z księżną, przystosowano dawną snycerię²⁸, której wewnątrz nakazano wcześniej odmalować pewnemu malarzowi, za co zapłacono mu 9 wiardunków²⁹. Zapewne owa snyceria została godnie przystrojona, aby damy dworu czuły się w niej swobodnie oraz mogły zachwycać się gościnnością Zakonu.

Krzyżacy starali się dostarczyć przybyłym litewskim gościom duchowych wrażeń, w związku z czym 18 lipca w kaplicy wielkiego mistrza pod wezwaniem św. Katarzyny³⁰ odbyła się uroczysta msza święta, w której uczestniczyła księżna Anna. W trakcie celebracji owego nabożeństwa zaśpiewał chór złożony z uczniów (zapewne był to chór chłopięcy), których obdarowano za piękny śpiew 2 skojcami³¹. Z pewnością śpiew ten zachwycił Annę, gdyż – podobnie jak

²⁷ *Kronika Jana z Posilge*, s. 238: „Und der ordin tat ir grose erbarkeit von huse czu huse; wohin sie czoch adir qwam, wart sie erbalchin empfangen, und gutlichin gethan und grose gobin gegeben, und nemelichin czu Marienburg von deme homeister, und iren herczogen und allen iren rittern und knechtin, die dar mit ir worin komen”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

²⁸ Snyceria był to warsztat, gdzie rzeźbiono w drewnie oraz wytwarzano drewniane elementy uzbrojenia. Na zamku malborskim w czasach krzyżackich snyceria prawdopodobnie mieściła się przy starszej linii wschodnich murów obronnych Przedzamcza. Zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Organizacja życia na zamku królewskim w Malborku w czasach wielkich mistrzów (1309–1457)*, Malbork 2007, s. 421; A. Denning, *Snycerstwo*, Warszawa 2012, s. 8.

²⁹ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409* [dalej: MTB], wyd. E. Joachim, Królewiec 1896, s. 103: „Moler: zum irsten 9 firdung, das alde snicyhus zu molen, als herzogis Wytowts frauwe hy was im 1400. yare”. Wydatki w księdze podskarbiego malborskiego wyrażone zostały w: grzywnach pruskich, wiardunkach, skojcach, półskojcach, szelągach, kwartnikach, fenigach, łutach, denarach, kopach groszy praskich i złotych węgierskich. 1 grzywna = 4 wiardunki = 24 skojce = 45 półskojców = 60 szelągów = 180 kwartników = 720 fenigów.

³⁰ Kaplica wielkich mistrzów była prywatną kaplicą najwyższych dostojników Zakonu, znana tradycyjnie pod wezwaniem św. Katarzyny. Pomieszczenie to znajdowało się we wschodniej części Pałacu Wielkich Mistrzów z wielobocznym prezbiterium, gdzie sąsiadowało z komnatami mieszkalnymi najwyższych dygnitarzy. Do dzisiaj na ścianach bocznych zachowały się pozostałości malowideł z początku XV w., z wizerunkami apostołów Piotra i Tomasza. Zob. B. Jesionowski, *Uwagi na temat wyników ostatnich badań we wschodniej części głównej kondygnacji Pałacu Wielkich Mistrzów w Malborku*, [w:] *Zamek Wysoki w Malborku. Interdyscyplinarne badania skrzydła północnego*, red. M. Poksińska, Malbork–Toruń 2001, s. 181; S. Józwiak, J. Trupinda, op. cit., s. 185–186.

³¹ MTB, s. 80: „Und 2 scot am selben tage (am sonntag noch Margarethe) den schulern, die eyne messe songen in des meisters capellen vor herzogen Wytowdts frauwe”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

większość kobiet tamtych czasów – lubiła muzykę. Podczas owej mszy księżna mogła również słuchać grających organów, co prawdopodobnie jej się podobało, skoro w 1408 roku wielki mistrz posłał jej klawikord oraz organy ręczne³².

Krzyżacki zamek malborski służył z wystawnych uczt, podczas których stoły ugięły się pod ciężarem rzadkich specjałów, oraz z zapewnianych rozrywek. Żona księcia Witolda miała okazję osobiście przekonać się o przepychu krzyżackich biesiad, kiedy to po wspomnianej uroczystej mszy świętej zwierzchnik Zakonu wydał wspaniałą ucztę dla swych litewskich gości. Miejscem, w którym odbyła się uroczysta biesiada, był zapewne Wielki Refektarz³³ mieszczący się w Pałacu Wielkich Mistrzów³⁴. Nie wiadomo, jak dokładnie wyglądała uczta wydana na cześć księżnej Anny oraz jej orszaku. Jednakże istnieje możliwość próby zrekonstruowania tego wydarzenia na podstawie zachowanych informacji o ucztach w okresie istnienia państwa krzyżackiego³⁵.

Kwestie żywieniowe braci krzyżackich ściśle określone były w regule Zakonu³⁶. Jednakże na stole wielkiego mistrza – w szczególności podczas uczt – gościło wiele delikatesów. Wśród smakołyków, którymi częstowano księżnę

³² Klawikord jest to najstarszy instrument klawiszowy strunowy, skonstruowany w XIV w. MTB, s. 476: „Item 6 m. vor eyn clavicordum und portativum, das unser homeyster herzoge Watawten frawen sante”.

³³ Wielki Refektarz stanowił salę malborską, znajdującą się w zachodnim skrzydle Zamku Średniego i przylegającą do Pałacu Wielkich Mistrzów. W czasach krzyżackich odbywały się tam kapituły zakonne, wybory wielkiego mistrza oraz biesiady i uroczystości, w których uczestniczyli najbardziej znamienici goście z Europy. Zob. Sławomir Józwiak, Janusz Trupinda, *Organizacja życia na zamku krzyżackim w Malborku*, s. 194–195.

³⁴ Pałac Wielkich Mistrzów został wzniesiony pod koniec XIV w. w obrębie zachodniego skrzydła Zamku Średniego. Znajdowały się w nim komnaty mieszkalne i reprezentacyjne głowy państwa zakonnego, straż przyboczna, liczne kancelarie, archiwum Zakonu oraz zaplecze kuchenne. W sąsiedztwie komnat mieszkalnych znajdowała się prywatna kaplica wielkich mistrzów. Zob. ibidem, s. 172–181.

³⁵ B. Herdzin, P. Oliński, *Rachunki z uczt wydana na cześć wielkiego mistrza Utryka von Jungingen w Toruniu w 1407 roku*, [w:] *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 295–301; A. R. Chodyński, *Styl i formy życia świeckiego na dworze wielkich mistrzów w Malborku*, [w:] *Zamek i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku*, red. J. Wiesiołowski, Poznań 2001, s. 107–108; R. Czaja, *Ucztę rady miejskiej w średniowiecznym Elblągu*, [w:] *Archaeologia et historia urbana*, red. R. Czaja, G. Nawrońska, M. Rębkowska, J. Tandecki, Elbląg 2004, s. 263–268.

³⁶ Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie określała założenia dotyczące funkcjonowania całego Zakonu, m.in. zasady wyboru wielkiego mistrza czy zachowanie się braci w czasie wojny i pokoju. Reguła ta określała również kwestie związane z tym, co bracia zakonni powinni jeść w dni postne oraz w dni, kiedy post nie obowiązywał. Zatem przepisy reguły mówiły np., że brat krzyżacki mógł jadać raz albo dwa razy w ciągu dnia, a jego posiłek powinien się składać z dwóch dań; w czasie postu

Annę podczas uczty malborskiej, zapewne głównym produktem były różne gatunki mięsa podawane pod wieloma postaciami: cielęcina, wołowina, wieprzowina, dziczyzna, baranina czy drób (kury, kaczki i gęsi)³⁷. Większość drobiu była serwowana na stole krzyżackim w postaci pieczonej, w związku z tym księżna Anna mogła mieć okazję spróbować m.in. potrawy z upieczonej kury w cieście jajecznym³⁸. Obok dań mięsnych podstawowym produktem serwowanym na ucztach krzyżackich były ryby: dorsze, szczupaki, śledzie, węgorze, sandacze, łososie czy jesiotry. Spośród wielu dań rybnych księżna Witoldowa mogła skosztować faszzerowanego szczupaka³⁹.

Na ucztę wydanej dla przybyłych litewskich gości z pewnością nie mogło zabraknąć warzyw (marchwi, grochu, cebuli, chrzanu, czosnku itp.), które były popularnymi produktami w kuchni wielkich mistrzów. Ogromnym uznaniem cieszyły się również owoce, zarówno krajowe, m.in. jabłka, jak i zagraniczne⁴⁰, którymi zapewne delectowała się księżna Anna. Świadczyć o tym może zapis w *Księdze handlowej Zakonu Krzyżackiego*, pod którym znajduje się informacja, iż w oczekiwaniu na przybycie dostojnego gościa z Litwy, tuż przed 24 czerwca 1400 roku wielki szafarz królewiecki⁴¹ – Muecke – posłał statkiem do wielkiego marszałka Wenera von Tettingena dwa rodzaje rodzynek, jeden koszyk fig, cztery

---

z jednego. *Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*, tłum. J. Trupinda, Pelplin 2001, s. 43–50; G. Kucharski, op. cit., s. 179–180.

³⁷ M. Dembińska, *Konsumpcja żywnościowa w Polsce średniowiecznej*, Wrocław 1963, s. 99; G. Kucharski, op. cit., s. 180.

³⁸ M. Radoch, *Potrawy na stole krzyżackim w świetle Königsberger Kochbuch*, [w:] *Historia naturalna jedzenia. Między antyką a XIX wiekiem*, red. B. Możejko, Gdańsk 2012, s. 116: „Weź kurę, która będzie upieczona, obłóż białym chlebem i zrób rzadkie ciasto jajeczne, utłucz szafran i pieprz i to zechciej wymieszać w wodzie i weź mózdzierz ze świeżym smalcem i utłucz to na proch (mączkę) i wyrównaj na wierzchu za pomocą warząchwii i przykryj to miską i skieruj mózdzierz dnem ku ogniu, to on równo gorący będzie i przygotuj to w jednej misce”.

³⁹ M. Radoch, *Potrawy na stole krzyżackim*, s. 116: „Weź sprawionego szczupaka i oddziel skórę na tym do pokrywy skrzelowych. Weź rybę, jakakolwiek ta jest, ugotuj ją i usuń ości, utłucz w mózdzierzu, posiekaj (rozgnieć) szałwię, pieprz, kminek, szafran i te winno się wrzucić do środka tego szczupaka, posól go na zewnątrz, połóż na ruszt i dokładnie upiecz, i nie przypal, także możesz to zrobić [z]”.

⁴⁰ Za czasów wielkich mistrzów Konrada i Ulryka von Jungingenów figi, rodzyнки i cytrusy importowano z Flandrii, Hiszpanii i Portugalii. Owoce te trafiały do Malborka za pośrednictwem Gdańska, Torunia oraz Królewca. Zob. G. Kucharski, op. cit., s. 182.

⁴¹ Wielki szafarz był urzędnikiem w konwencie krzyżackim, który zajmował się handlem zakonu. Z czasem wyodrębniło się dwóch wielkich szafarzy: malborski, urzędujący w Malborku, oraz królewiecki, urzędujący w Królewcu. Zob. S. M. Kuczyński, op. cit., s. 70.

kamienie⁴² migdałów oraz pięć kamieni ryżu⁴³. Oprócz owoców sprowadzono dla Anny także wspomniany ryż, który wraz z cukrem, szafranem, gorczycą i innymi drogimi produktami importowano do Malborka⁴⁴. Księżna Witoldowa bezpośrednio mogła spożyć wymienione wyżej produkty, aczkolwiek mogły one posłużyć kucharzowi wielkiego mistrza do przygotowania ciasta, np. keksa. Nie gardzono zapewne także słodkimi deserami, np. jabłkami pieczonymi ze słodkim nadzieniem⁴⁵.

Wielka uczta zakonna nie mogła obyć się bez konfektów, z których sprowadzania znany był m.in. wielki mistrz Konrad von Jungingen. Tymi konfektami – jak ustalił Marek Radoch – były pokryte cukrem: nasiona anyżu, owoce kubeby, owoce kolendry, nasiona kardamonu i kawałki kory cynamonowej⁴⁶. Konfektami mogły być również konfitury, powidła, kandyzowane owoce⁴⁷. 19 lipca 1400 roku wielki szafarz królewiecki przesłał z Torunia wielkiemu marszałkowi za pośrednictwem jego służebnego Straubego 52 funty toruńskich korzeni (pokrytych cukrem?)⁴⁸.

⁴² 1 kamień = 33 funty, 1 funt = ok. 500 gram. Zob. M. Pelech, *Pruski system monetarny i miar*, [w:] *Nowa księga rachunkowa starego miasta Elbląga 1404–1414*, cz. 1 (1404–1414), red. idem, Warszawa 1987, s. 31.

⁴³ *Handelsrechnungen des Deutschen Ordens* [dalej: HRDO], wyd. C. Sattler, Lipsk 1887, s. 124: „Item so habe wir (demselben [deme oebirsten marschalke]) gesandt in der wochen vor sente Joh. bap. tag in dem yare 1400 2 toeppe rozinen, dye haben gewegen 11 steyn, den steyn vor 1 m., und 1 korb vighen vor 7 fr. und 4 steyn mandeln, den steyn vor 3 fr. Item 5 steyn ries, den steyn vor 1/2 m. Summa 18 m. und 1 fr. Dyes gereethe sante wir yem mit den andern in schiffher Muecken schiff keen Koenigisberg”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

⁴⁴ G. Kucharski, op. cit., s. 182.

⁴⁵ M. Radoch, *Potrawy na stole krzyżackim*, s. 116: „Jeśli chcesz zrobić przepołowione jabłka. Więc weź roztrzepane jaja na cztery kolory, pokrój jabłka na cztery części i pozbaw każdą część rdzenia z pestkami i lupiny, te miejsca po rdzeniach z pestkami wypełnij tam każde jednym kolorem i zatknij je na jeden patyk i zaciągnij (pokryj) cienkim mącznym (słodkim) ciastem i kiedy ty je upieczesz, tak rozcinaj je na kawałki i posyp cukrem”.

⁴⁶ Konfekty mogły być używane jako przyprawy dodawane do potraw albo służyły do przygotowania w aptekach mieszanek leczniczych. Zob. M. Radoch, *Wydatki Konrada i Ulryka von Jungingen na konfekty w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego). Kilka uwag o zastosowaniu konfektów, nabywanych przez wielkich mistrzów krzyżackich, w leczeniu różnych dolegliwości*, [w:] *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. O zdrowiu i chorobie*, red. J. Kiełbik, Olsztyn 2014.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ HRDO, s. 124: „Item so habe ich (demselben [deme oebirsten marschalke]) gesandt bye Struben synem dyner am montage vor Marie Magdalene in deme yare 1400 von Thoron 52 pfund Thornisscher kruede, das pfund vor 10 sc. Summa 21 1/2 m. und 4 sc.”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

Niezwykle ważną rolę na malborskich ucztach odgrywały napoje, a wśród nich bardzo wyborne wina, które sprowadzano na zamówienie wielkich mistrzów m.in. z Portugalii, Hiszpanii, Węgier, Grecji, Włoch i Alzacji⁴⁹. W trakcie pobytu księżnej Anny w Malborku tak posmakowało jej wino włoskie, iż w późniejszych czasach, tj. w kwietniu 1407 roku, wielki komtur⁵⁰ wysłał jej jedną beczkę wina włoskiego, za które zapłacono 6,5 grzywny⁵¹. Księżna Witoldowa zachwyciła się zapewne również i innym winem, które pito na zamku malborskim, a mianowicie reinfalem, którego ok. 100 litrów (2 logen)⁵² posłano jej w 1408 roku z Kętrzyna do Nowogrodu Wielkiego, gdzie wówczas przebywała⁵³. Obok wspomnianych trunków spożywanych w trakcie krzyżackich uczt najmniejszą popularnością cieszył się miód pitny. Z kolei na Litwie alkohol ten należał do najczęściej spożywanych przez tamtejszą społeczność. W związku z tym, chcąc zadowolić gości przybyłych z księżną Anną, 18 lipca 1400 roku czyściciel srebra Henryk zakupił na terenie miasta Malborka 1 łaszt (12 beczek)⁵⁴ miodu pitnego aż za 10 grzywien, zatem musiał to być miód bardzo dobrej jakości⁵⁵.

⁴⁹ G. Kucharski, op. cit., s. 183.

⁵⁰ Wielkim komturem był wówczas Kuno von Lichtenstein, który pełnił ten urząd od 3 lutego 1404 do 15 lipca 1410 r. Wielki komtur był zastępcą wielkiego mistrza w zarządzaniu państwem. Podczas niebezpieczeństwa i pod nieobecność wielkiego mistrza dysponował siłami zbrojnymi zakonu, z kolei w czasie pokoju zarządzał arsenałami, produkcją, amunicją oraz magazynami zbożowymi. Zob. S. M. Kuczyński, op. cit., s. 68; B. Jähnig, op. cit., s. 102.

⁵¹ MTB, s. 424: „Item 6 1/2 m. vor eyn vas Wellischs wynes, das der groskompthur herzog Wytowtes frauwen sante; das gelt nam Arnolt des kompthurs knecht am montage noch Misericordia domini”; P. Pizuński, *Krzyżacy od A do Z*, s. 77–78.

⁵² 1 Stoff = ok. 1 litra; 1 Lage = 50 Stoff; 1 Tonne (beczka) = 92 Stoff. Zob. *Nowa księga rachunkowa Starego Miasta Elbląga 1404–1414*, cz. 1 (1404–1410), wyd. M. Pelech, Warszawa 1987, s. 31.

⁵³ MTB, s. 474: „Item 2 1/2 m. eyne furmanne, der 2 logen reynfals von Rastenburg bis 7 mylen of yenesyte Nawgarten furte, do mete unser homeyter herzoge Wytawten frawe erete und der selbe furman von dannen weder her bis ken Marienburg eynen husen und topte furte, do mete dy frawe unsern homeyter erete”.

⁵⁴ 1 Last (łaszt) = 12 Tonne (beczek). Zob. M. Radoch, *Wydatki wielkich mistrzów krzyżackich na ryby w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego)*, [w:] *Od antyku do współczesności: studia historyczne ofiarowane z okazji 65. rocznicy urodzin i 40-lecia pracy zawodowej w tym 35-lecia pracy naukowej, profesora zwyczajnego dr hab. Józefa Piotra Śliwińskiego*, red. A. Kołodziejczyk, K. Łożyński, Olsztyn 2012, s. 74, przypis 42.

⁵⁵ MTB, s. 55: „Item 10 m. vor 1 last methes, die Heynrich silbirwescher koufte in der stad zu Marienburg, als herzoges Wytowts frauwe hy was, am sontage vor Marie Magdalen”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

W trakcie biesiady krzyżackiej stoły nakrywane były jedwabnymi oraz atłasowymi obrusami haftowanymi złotą nicią⁵⁶. Nad porządkiem uczytu czuwali urzędnicy krzyżaccy, którzy podawali potrawy oraz usługiwali biesiadnikom. Jeśli chodzi o sztucce, to goście korzystali z wykwintnej zastawy – noży i łyżek w złożonych oprawach oraz srebrnych i złożonych kubków⁵⁷. Jednakże mimo tak bogatych naczyń, aby bardziej przypodobać się litewskim przybyszom, przed wydaniem uczytu polecono złotnikowi Drisigmarkowi pozłocenie dwóch pucharów i rogów do picia oraz naprawę innych srebrnych naczyń⁵⁸. Zdaje się, iż odrestaurowanie owych naczyń miało również na celu wręczenie ich wyjeżdżającej z Malborka księżnej Annie.

Życie codzienne i dworskie wielkich mistrzów, podobnie jak na dworach zachodnioeuropejskich, było niezwykle ruchliwe i gwarne⁵⁹. W głównej mierze wynikało to z umilania malborskich uczt śpiewakami, muzykantami, tancerzami, żonglerami, błaznami (wśród których były karły⁶⁰), czy też przez dostarczanie innych rozrywek przybyłym gościom. Zapewne księżna Anna i inni biesiadnicy uczytu malborskiej z 1400 roku wysłuchali koncertu orkiestry wielkiego mistrza, wśród której przeważały instrumenty smyczkowe oraz dęte⁶¹. Wszyscy muzykanci mogli być ubrani w jednolite stroje, grać do końca uczytu, która trwała długo, czasami od godziny 10 do wieczora. Zapewne goście mieli również sposobność podziwiać żonglerów oraz błaznów, których popis cieszyły się sporym zainteresowaniem biesiadników.

Księżna Anna Witoldowa znana była z tego, że lubiła otaczać się pięknymi i kosztownymi rzeczami⁶². W związku z tym wielki mistrz, aby pozyskać względy księżnej, zapewne (po odbytej uczcie) obdarował Annę oraz jej młode dwórki

⁵⁶ M. Radoch, *Ziemia pruskie w oczach Gilberta de Lannoy*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, 2005, nr 4 (250), s. 477.

⁵⁷ A. R. Chodyński, op. cit., s. 108.

⁵⁸ MTB, s. 54: „Item 1 m. dem meister zwene koppe zu vorgulden am sontage vor Marie Magdalene, als herzoges Wytowts frauwe hy was, Drysikmarge, und 16 francken dor zu zu vorgulden, und 1/2 m. dem meister hornern und ander silberyn gevese zu bessern, zur selben ziet. Item 2 1/2 m. dem meister hornern und ander silberyn gevese zu bessern, zur selben ziet”; A. Nowakowski, *Księżna Anna Witoldowa*, s. 293; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

⁵⁹ M. Wilska, *Dwór królewski i kultura dworska*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 90–116.

⁶⁰ M. Radoch, *Wydatki wielkich mistrzów krzyżackich na karłów w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego)*, [w:] *Zbytek i ubóstwo w starożytności i średniowieczu*, red. L. Kostuch, K. Ryszewska, Kielce 2010, s. 411–427.

⁶¹ M. Wilska, op. cit., s. 96–99; P. Pizuński, *Sekretne sprawy krzyżaków*, Skarszewy 2001, s. 96.

⁶² G. Kucharski, op. cit., s. 206.

cennymi podarkami, którymi były klejnoty oraz rękawiczki⁶³. Księżnę zapewne obdarowano również pierścieniem o wartości ponad 15 grzywien, który został wykonany na osobiste polecenie wielkiego mistrza⁶⁴. W związku z tym, iż podarek ten był bardzo kosztowny, mógł zostać wykonany ze złota oraz być zdobiony szlachetnymi kamieniami.

Po odbytej uczcie na Zamku księżna Anna udała się z Malborka⁶⁵ do Kwidzyna, gdzie znajdował się grób pobożnej Doroty z Mątówów Wielkich⁶⁶. Do końca XIV wieku do tego miasta rzesze pielgrzymów przyciągała katedra diecezji pomezjańskiej, w której znajdowały się relikwie oraz wizerunki wielu świętych⁶⁷. Jednakże od końca XIV wieku głównym celem ruchu pielgrzymkowego w Kwidzynie stała się osoba Doroty z Mątówów Wielkich, żyjąca w latach 1347–1394⁶⁸. Już za jej życia odbywały się peregrynacje do tego miejsca, aby podziwiać jej wyjątkową ascezę oraz cuda. Po śmierci Doroty przybywano do jej grobu, który z początku znajdował się w krypcie biskupów pomezjańskich⁶⁹. Jednakże w związku z dużą liczbą pielgrzymów odwiedzających grób, ciało umieszczono w ścianie świątyni, aby ułatwić pielgrzymom dostęp do Świętej⁷⁰.

Pośród pątników przybywających do miejsca pobytu za życia i grobu Doroty z Mątówów było wiele niewiast, które chciały pójść w jej ślady. Podobnie jak ona chciały czynić cuda, żyć w ubóstwie oraz dostąpić wiecznego zbawienia. W gronie owych niewiast znalazła się księżna Anna, która w 1400 roku przybyła do Kwidzyna, aby oddać Dorocie cześć, gdyż darzyła ją szczególnie

⁶³ MTB, s. 81: „Item 8 m. Samuelli dem burger zu Thoran vor hanczken und andir cleynod, do der meister herzogen Wytowts frauwe und ander junefrawen methe erte”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

⁶⁴ MTB, s. 53: „Item 15 m. und 1 firdung dem grosscheffer vor die vingerlyn, die her dem meister lis machen, als herzoges Wytowdts frauwe zu Marienburg was”.

⁶⁵ 19 sierpnia 1400 r. pachołkom księżnej Anny na podróż przekazano 4 grzywny. Zob. MTB, s. 81; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 162.

⁶⁶ W. Rozynekowski, op. cit., s. 205.

⁶⁷ S. Kwiatkowski, *Klimat religijny w diecezji pomezjańskiej u schyłku XIV i w pierwszych dziesięcioleciach XV w.*, Toruń 1990, s. 81–82.

⁶⁸ W wieku 6 lat Dorota otrzymała dar stygmatów, który posiadała przez całe swoje życie. Chcąc zrealizować swoje potrzeby duchowe, oddała się pustelniczemu życiu i zamknęła w wolnostojącej budowli położonej poza katedrą, choć w jej pobliżu, gdzie zmarła 25 czerwca 1394 r. Zob. Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, tłum. bp J. Wojtkowski, Olsztyn 2001, s. 79–80; B. Wiśniewski, *Pustelnia Doroty*, „Prowincja. Kwartalnik Społeczno-Kulturalny Dolnego Powiśla i Żuław”, (11)1/2013, s. 107–112.

⁶⁹ W. Rozynekowski, op. cit., s. 198.

⁷⁰ S. Kwiatkowski, op. cit., s. 50–79; J. Wiśniewski, *Pomezania. Z dziejów kościelnych*, Elbląg 1999, s. 60–61; M. Józefczyk, *Elbląskie i kult błogosławionej Doroty z Mątówów*, [w:] *Epoka i życie błogosławionej Doroty z Mątówów*, red. J. Wiśniewski, Elbląg 1996, s. 45–55.

nabożeństwem⁷¹. Należy dodać, iż krótko po pogrzebie stygmatyczki biskupi i opaci Prus oraz Wielki Mistrz Krzyżacki Konrad von Jungingen wysłali w 1395 roku petycję o jej kanonizację, zaś proces kanonizacyjny rozpoczął się w 1404 r., zatem czas podróży księżnej był okresem oczekiwania na kanonizację i rosnącego zainteresowania osobą Doroty⁷². O obecności księżnej w Kwidzynie dowodzi zapis w „Księdze podskarbiego malborskiego”, pod którym zapisano, iż 8 sierpnia 1400 roku wójtowi ze Sztumu zwrócono sumę 4,5 grzywny, 7 skojców i 5 fenigów stanowiącą koszty noclegu Anny w Kwidzynie⁷³.

Kolejnym miejscem pielgrzymkowym na ziemiach pruskich, do którego udała się księżna Witoldowa, był Starogród⁷⁴. Miejscowość ta była głównym miejscem pielgrzymkowym państwa zakonnego w Prusach, ze względu na znajdujące się w kaplicy tamtejszego zamku krzyżackiego relikwie: ramię oraz część głowy św. Barbary żyjącej w III wieku⁷⁵. Obiektem kultu przybywających tam pielgrzymów prawdopodobnie była również wolno stojąca rzeźba świętej⁷⁶. W związku z tym, iż kult św. Barbary bardzo szybko został rozpowszechniony, święta ta została patronką dzieła chrystianizacji Prus i całego państwa Zakonu Krzyżackiego⁷⁷. Ze względu na wielką rangę, jaką uzyskało starogrodzkie sanktuarium, miejsce to odwiedzało wielu pielgrzymów zarówno z odległych miejscowości, jak i z najbliższych okolic⁷⁸. Wśród nich była również księżna Anna, która przybyła do tego miejsca, aby oddać cześć szczątkom św. Barbary. Szczegóły związane

⁷¹ H. Leśniowski, A. Nowakowski, op. cit., s. 99.

⁷² *Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów od 1394 do 1521*, tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn 2014, s. 18.

⁷³ MTB, s. 82: „Item 4 $\frac{1}{2}$ m. scot und 5 pf. dem voithe zum Sthume, als her horzogen Wytowdts frauwe eyne nacht vorzerte zu Marienwerdir; das gelt entpfing [her] am sontage vor Laurentii”.

⁷⁴ Starogród – wieś w Polsce położona w woj. kujawsko-pomorskim. W Starogrodzie istniała krzyżacka osada pochodząca z XIII w. oraz jeden z najstarszych zamków krzyżackich. Zob. R. Sypek, *Zamki i obiekty warowne Państwa Krzyżackiego*, cz. 1, *Ziemia chełmińska i michałowska*, Warszawa 2000, s. 63.

⁷⁵ Za odmowę wyparcia się wiary chrześcijańskiej Barbara została uwięziona w wieży, gdzie przed śmiercią miał jej się objawić anioł z kielichem i hostią. Około 1305 r. została ścięta mieczem w Nikodemii lub Heliopolis podczas prześladowań za panowania cesarza Maksymiliana. W 1242 r. natrafiono w Sartowicach (dzisiejsza wieś w Polsce w woj. kujawsko-pomorskim) na cząstkę relikwii św. Barbary, które Krzyżacy ulokowali w kaplicy swojego zamku w Starogrodzie. Zob. W. Rozynekowski, op. cit., s. 191.

⁷⁶ J. Kruszelnicka, *Dwie gotyckie figury św. Barbary w kaplicy w Barbarce pod Toruniem*, „Rocznik Muzeum w Toruniu”, 1967, t. 2, z. 3–4, s. 132–146.

⁷⁷ W. Rozynekowski, op. cit., s. 192.

⁷⁸ T. Mroczo, *Czerwińska herma św. Barbary*, „Studia Źródłoznawcze”, 1974, t. 19, s. 96; M. Radoch, *Ziemia pruskie*, s. 481.

z pobytem księżnej w Starogrodzie, podobnie jak w Pokarminie, również nie są znane ze względu na brak źródeł. Można jedynie wnioskować, iż wizyta ta miała doniosły charakter.

Po odbyciu pobożnych wizyt w Kwidzynie oraz Starogrodzie, księżna Anna z całym swym orszakiem 21 lipca 1400 roku powróciła do Malborka. Po raz kolejny wydano na zamku ucztę dla litewskich gości, po której wielki komtur⁷⁹ podarował im wyposażenie (zapewne były to pozłacane puchary i srebrne naczynia, o których wspomniano wcześniej) oraz klejnoty⁸⁰. Najwyżsi dostojnicy krzyżacy nie szczędzili pieniędzy na podarki dla władczyni, zatem możliwe jest, iż na drogę powrotną otrzymała ona od Konrada von Jungingena konia, którego wielki mistrz odkupił od prokuratora w Lasowicach Wielkich na Żuławach za 14 grzywien⁸¹.

Z Malborka księżna udała się w drogę powrotną na Litwę, podczas której gościła w Elblągu, gdzie wielki marszałek podarował jej 9 złotych pierścionków (4 z nich miały szlachetne kamienie, a 5 było ozdobionych wielkimi perłami) oraz prawdopodobnie miecz, którego klingę zdobił koral⁸². Możliwe, iż wówczas księżna Anna odebrała dla swego męża prezent od wielkiego mistrza – 61 hełmów, nabytych od płatnerza z Elbląga, a których wykonanie zlecił sam Konrad von Jungingen⁸³. Z Elbląga księżna udała się do Królewca, gdzie ponownie podejmował ją ucztą wielki marszałek – Werner von Tettingen. Przesłanych 19 lipca 1400 roku z Torunia 39 par noży, którymi posługiwano się podczas owej

⁷⁹ Wielkim komturem był wówczas Wilhelm von Helfenstein, pełniący ten urząd od 10 kwietnia 1391 r. do 3 lutego 1404 r. Zob. B. Jähnig, op. cit., s. 102.

⁸⁰ MTB, s. 64: „Item 52 m. vor gerethe und cleynnod, als der groskompthur vorgab, als herzoges Wytowdts frauwe zu Marienburg was”. Pieniądze te pobrał 21 lipca komornik wielkiego mistrza Mansteyn. Zob. ibidem: „das gelt entfing Mansteyn von uns an der mittewochen vor Marie Magdalene”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

⁸¹ MTB, s. 81: „Item 14 m. vor eyn pferd, das der meister vom pfleger zu lesewicz koufte, als die herzogynne hy was; das gelt nam der pfleger am tage Marie Magdalene”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

⁸² HRDO, s. 124: „Item 9 ghuldin vingerlin 4 mit 4 edelen steynen und 5 mit 5 grosen perlyn, das stucke vor 2. Item 2 sc. vor 1 klinghe in eyn korallyn heffte”. Klinga (inaczej głownia) była jedną z dwu podstawowych części każdej broni białej. Stanowiła ona zasadniczą, roboczą część broni tego typu. Dzieliła się na dwie podstawowe części: silna (bliższa rękojeści) i słaba (dalsza od rękojeści, obejmująca też sztych – ostre zakończenie głowni). Zob. M. Gradowski, Z. Żygulski, *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 2010, s. 3–5.

⁸³ HRDO, s. 61: „Item 56 m. ane 2 scot vor 61 hełm, yo das stucke vor 22 scot, die unser homeister koufte uf syme gemache am tage Petri ad vincula vom helmsmede zum Elbinge herzoges Wytoudt”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

uczty, zostało zapewne sprezentowanych litewskim gościom⁸⁴. W Królewcu obdarowano księżną oraz jej dwórki jeszcze innymi prezentami, a mianowicie: 19 parami rękawiczek droższych (jedna para kosztowała 1 skojec), 22 parami tańszych rękawiczek (jedna para kosztowała 3 szelągi) oraz połączanymi i srebrnymi pierścionkami o wartości 1,5 grzywny⁸⁵.

W lipcu 1400 roku księżna Anna, żona księcia litewskiego Witolda, odbyła podróż do znanych miejsc pielgrzymowania na ziemiach pruskich. W jej trakcie odwiedziła relikwie św. Barbary w Pokarminie, grób św. Doroty w Kwidzynie oraz relikwie św. Barbary w Starogrodzie. Każda z tych wizyt miała bardzo podniosły charakter oraz uświęcona została odpowiednią oprawą. Nie jest do końca wiadomym, czy pobyt księżnej Anny na ziemiach pruskich miał wyłącznie charakter dewocyjny. Można jedynie przypuszczać, iż mogło również chodzić o utrzymanie przyjaznych stosunków z Krzyżakami, z którymi Witold zawarł traktat pokojowy na wyspie Salin w 1398 roku. Natomiast wiadomym jest, iż wizyta żony ks. Witolda w Prusach stworzyła Zakonowi Krzyżackiemu doskonałą okazję do pozyskania jej względów, aby w razie potrzeby skłoniła swego małżonka do udzielenia wsparcia braciom zakonnym. Zabiegi mające na celu pozyskanie przychylności księżnej Anny w głównej mierze polegały na obdarowywaniu jej szlachetnymi i drogimi prezentami. Okazją do wręczania owych darów były uczty wydawane na cześć Anny i jej orszaku w każdym zamku krzyżackim na ziemiach pruskich, do którego zawitali. Te jakże wystawne uczty zorganizowano w Królewcu, Malborku i w Elblągu, gdzie przyjmowano litewskich gości z wielkimi honorami oraz szaczkami. Wśród prezentów wręczonych przez braci zakonnych znalazły się m.in. złote i srebrne pierścionki, rękawiczki, miecz ozdobiony koralem oraz połączane puchary. Zatem księżna Anna powróciła na Litwę uduchowiona poprzez nawiedzenie świętych miejsc oraz bogatsza o podarki, które otrzymała od braci zakonnych. Mimo zakończenia niespełna miesięcznej podróży księżnej po ziemiach pruskich, Zakon Krzyżacki nie zrezygnował z dalszego pozyskiwania jej względów poprzez wysyłanie jej podarków w kolejnych latach, co było wyrażeniem wdzięczności Witoldowi za jego pomoc udzieloną podczas wyprawy na Żmudź w 1400 roku.

⁸⁴ MTB, s. 123: „Wyssentlich sye, das ich gesandt habe deme oebirsten marschalke bye Struben synem dyner am montage vor Marie Magdalene in deme yare 1400 von Thoran, als dye koenygynne von Littauwen im deme lande was, 35 paer messer, das paer vor 4 1/2 sch. Item 4 paer messer das paer 4 sc. summa 3 m. und 7 sc.”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

⁸⁵ HRDO, s. 124: „Item so sante ich (demselben [deme oebirsten marschalke]) uff dye selbie vorgeschrebeene cziet 19 paer haenczken, das par vor 1 sc. item 22 paer haeczken, das paer vor 3 sch., und 1 1/2 m. vor silberyne vingerlin, dye woren vorghuldt. Summa 3 m. und 9 sc. und 1 sch.”; M. Radoch, *Walki Zakonu Krzyżackiego*, s. 163.

THE STAY OF ANNE, WIFE OF VYTAUTAS, ON PRUSSIAN LANDS IN 1400

In July 1400, Duchess Anna, wife of Vytautas, Grand Duke of Lithuania, visited well-known pilgrimage destinations on Prussian lands. In the course of her travel, she saw the relics of Saint Barbara in Pokarmin, tomb of Saint Dorothea in Kwidzyn and relics of Saint Barbara in Starogrod. Each visit was momentous in character and properly celebrated. However, the presence of Duchess Anna was not only motivated by religious devotion. Her visit created a great opportunity for the Teutonic Order to gain her favour so as to count for her support in dealings with the Grand Duke. Therefore, the duchess and her court were given fine and expensive gifts as well as attended to during feasts. Order members offered few items such as silver rings, gloves, knives and gilded chalices. Duchess Anna returned to Lithuania spirited, as she visited sacred places, and richer, as she received gifts from the monks.

Bibliografia:

Źródła:

- Akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątów od 1394 do 1521*, tłum. J. Wojtkowski, Olsztyn 2014, s. 18.
- Aus Peter Suchenwirt, Heinrich dem Teichner und anderen deutschen Dichtern*, wyd. E. Strehlke, [w:] *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. 2, Lipsk 1863.
- Chronicon seu annales Wigandi Marburgensis, equitis et fratris Ordinis Teutonici*, wyd. J. Voigt, E. Rczyński, tłum. E. Raczyński, Poznań 1842.
- Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, wyd. E. Joachim, Królewiec 1896.
- Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, t. 1 (1398–1437), wyd. E. Weise, Marburg 1970, nr 36.
- Długosz J., *Roczniki, czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 10, 1370–1405, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2009.
- Handelsrechnungen des Deutschen Ordens*, wyd. C. Sattler, Lipsk 1887.
- Jan z Kwidzyna, *Żywot Doroty z Mątów*, tłum. bp J. Wojtkowski, Olsztyn 2001.
- Johann's von Posilge, Officials von Pomesanien, Chronik des Landes Preussens (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419)*, wyd. E. Strehlke, [w:] *Scriptores Rerum Prussicarum*, t. 3, Lipsk 1866.
- Latopisiec Litwy i kronika ruska*, wyd. I. Daniłowicz, Wilno 1827.

- Nowa księga rachunkowa Starego Miasta Elbląga 1404–1414*, cz. 1 (1404–1410), wyd. M. Pelech, Warszawa 1987.
- Radoch M., *Potrawy na stole krzyżackim w świetle Königsberger Kochbuch*, [w:] *Historia naturalna jedzenia. Między antykiem a XIX wiekiem*, red. B. Możejko, Gdańsk 2012.
- Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*, tłum. J. Trupinda, Pelplin 2001.
- Skarbiec dyplomantów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów*, wyd. I. Daniłowicz, t. 1, Wilno 1860.
- Św. Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Kęty 1998.

Opracowania:

- Badowicz M., *Opłaty dodatkowe za zakupy wina w państwie zakonu krzyżackiego na przełomie XIV i XV w.*, „*Studia Historica Gedanensia*”, 2015, t. 6.
- Chelini J., *Dzieje religijności w Europie Zachodniej w średniowieczu*, Warszawa 1996.
- Chodyński A. R., *Styl i formy życia świeckiego na dworze wielkich mistrzów w Malborku*, [w:] *Zamek i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku*, red. J. Wiesiołowski, Poznań 2001.
- Czaja R., *Uczty rady miejskiej w średniowiecznym Elblągu*, [w:] *Archaeologia et historia urbana*, red. R. Czaja, G. Nawrońska, M. Rębkowska, J. Tandecki, Elbląg 2004.
- Daniel-Rops H., *Kościół wczesnego średniowiecza*, tłum. zbiorowe, Warszawa 1969.
- Demińska M., *Konsumpcja żywnościowa w Polsce średniowiecznej*, Wrocław 1963
- Denning A., *Snycerstwo*, Warszawa 2012.
- Drozdowicz Z., *Filozofia włoska w epoce Odrodzenia i Oświecenia*, Poznań 2012.
- Dygo M., *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, „*Zapiski Historyczne poświęcone historii Pomorza i krajów bałtyckich*”, 1987, t. 52, nr 2.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska*, t. 4, Warszawa 1903.
- Gradowski M., Żygulski Z., *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 2010.
- Herdzin B., Oliński P., *Rachunki z uczty wydanej na cześć wielkiego mistrza Ulryka von Jungingen w Toruniu w 1407 roku*, [w:] *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996.

- Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach: Powiśle, Warmia, Mazury*, Olsztyn 2006.
- Jähmig B., *Wykaz urzędów. Dostojnicy zakonu krzyżackiego w Prusach*, tłum. Z. H. Nowak, [w:] *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XIV wieku*, red. Z. H. Nowak, Toruń 2000.
- Jasiński J., *Historia Królewca. Szkice z XIII–XX stulecia*, Olsztyn 1994.
- Jesionowski B., *Uwagi na temat wyników ostatnich badań we wschodniej części głównej kondygnacji Pałacu Wielkich Mistrzów w Malborku*, [w:] *Zamek Wysoki w Malborku. Interdyscyplinarne badania skrzydła północnego*, red. M. Poksińska, Malbork–Toruń 2001.
- Józefczyk M., *Elblążanie i kult błogosławionej Doroty z Mątowów*, [w:] *Epoka i życie błogosławionej Doroty z Mątowów*, red. J. Wiśniewski, Elbląg 1996.
- Józwiak S., Trupinda J., *Organizacja życia na zamku królewskim w Malborku w czasach wielkich mistrzów (1309–1457)*, Malbork 2007.
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1987.
- Kruszelnicka J., *Dwie gotyckie figury św. Barbary w kaplicy w Barbarce pod Toruniem*, „Rocznik Muzeum w Toruniu”, 1967, t. 2, z. 3–4.
- Krzyżaniakowi J., Ochmański J., *Władysław II Jagiełło*, Wrocław 1990.
- Kucharski G., *Życie codzienne i dworskie wielkich mistrzów krzyżackich w świetle „Marienburger Tresslerbuch” z lat 1399–1409*, „Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych”, 2001, t. 61.
- Kuczyński S. M., *Wielka Wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411*, Warszawa 1980.
- Kwiatkowski S., *Klimat religijny w diecezji pomezjańskiej u schyłku XIV i w pierwszych dziesięcioleciach XV w.*, Toruń 1990.
- Le Goff J., *Człowiek średniowiecza*, Warszawa 2000.
- Leśniowski H., Nowakowski A., *Sekrety Krzyżaków*, Poznań 1992.
- Łowmiański H., *Polityka Jagiellonów*, opr. K. Pietkiewicz, Poznań 1999.
- Mączak A., *Peregrynacje. Wojaże. Turystyka*, Warszawa 1984.
- Mroczo T., *Czerwińska herma św. Barbary*, „Studia Źródłoznawcze”, 1974, t. 19.
- Nikodem J. P., *Witold. Wielki Książę Litewski (1354 lub 1355 – 27 października 1430)*, Kraków 2013.
- Nowakowski A., *Księżna Anna Witoldowa a Krzyżacy*, [w:] *Archaeologia et historia: księga jubileuszowa dedykowana pani profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, red. L. Kajzer, Łódź 2000.

- Osiński K., *Związki małżeńskie Witolda Kiejstutowicza w „Rocznikach” Jana Długosza*, „Mediewista. Miesięcznik Studenckiego Koła Naukowego Mediewistów Uniwersytetu Łódzkiego”, 2014, nr 14.
- Pelech M., *Pruski system monetarny i miar*, [w:] *Nowa księga rachunkowa starego miasta Elbląga 1404–1414*, cz. 1 (1404–1414), red. M. Pelech, Warszawa 1987.
- Pizuński P., *Krzyżacy od A do Z*, Gdańsk 1999.
- Pizuński P., *Sekretne sprawy krzyżaków*, Skarszewy 2001.
- Prochaska A., *Dzieje Witolda Wielkiego Księcia Litwy*, Kraków 2008.
- Radoch M., *Ziemie pruskie w oczach Gilberta de Lannoy*, „Komunikaty Warmińsko-Mazurskie”, 2005, nr 4 (250).
- Radoch M., *Wydatki wielkiego mistrza Konrada von Jungingen na zdobycie Żmudzi w latach 1398–1401 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2006, nr 4 (254).
- Radoch M., *Wydatki wielkich mistrzów krzyżackich na karłów w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego)*, [w:] *Zbytek i ubóstwo w starożytności i średniowieczu*, red. L. Kostuch, K. Ryszewska, Kielce 2010.
- Radoch M., *Walki Zakonu Krzyżackiego o Żmudź od połowy XIII wieku do 1411 roku*, Olsztyn 2011.
- Radoch M., *Wydatki wielkich mistrzów krzyżackich na ryby w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego)*, [w:] *Od antyku do współczesności: studia historyczne ofiarowane z okazji 65. rocznicy urodzin i 40-lecia pracy zawodowej w tym 35-lecia pracy naukowej, profesora zwyczajnego dr hab. Józefa Piotra Śliwińskiego*, red. A. Kołodziejczyk, K. Łożyński, Olsztyn 2012.
- Radoch M., *Wydatki Konrada i Ulryka von Jungingen na konfekty w latach 1399–1409 (w świetle księgi podskarbiego malborskiego). Kilka uwag o zastosowaniu konfektów, nabywanych przez wielkich mistrzów krzyżackich, w leczeniu różnych dolegliwości*, [w:] *Życie codzienne na dawnych ziemiach pruskich. O zdrowiu i chorobie*, red. J. Kielbik, Olsztyn 2014.
- Radoch M., *Piotra Suchenwirta opis rejsy na Żmudź w 1377 roku*, [w:] *Via viatores quaerit. Mobilność społeczna w dziejach krajów grupy wyszehradzkiej*, red. A. Teterycz-Puzio, E. Łączyńska, L. Kościelak, Słupsk 2016.
- Rozenkowski W., *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006.
- Skibiński S., *Kaplica na Zamku Wysokim w Malborku*, Poznań 1982.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880.

- Sypek R., *Zamki i obiekty warowne Państwa Krzyżackiego*, cz. 1, *Ziemia chełmińska i Michałowska*, Warszawa 2000.
- Tęgowski J., *Małżeństwa księcia Witolda Kiejstutowicza*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 1995, t. 2.
- Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań 1999.
- Voigt J., *Geschichte Preussens, von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 6, Królewiec 1834.
- Wilska M., *Dwór królewski i kultura dworska*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997.
- Wiśniewski B., *Pustelnia Doroty*, „Prowincja. Kwartalnik Społeczno-Kulturalny Dolnego Powiśla i Żuław”, (11)1/2013.
- Wiśniewski J., *Pomezania. Z dziejów kościelnych*, Elbląg 1999.
- Witkowska A., „*Peregrinatio religiosa*” w średniowiecznej Europie, [w:] *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995.
- Witkowska A., *Przemiany w ruchu pielgrzymkowym i praktyce odpustów w kościele zachodnim w XIV–XV w.*, „Znak”, 1971, R. 23, nr 205–206.
- Żal-Kędzior A., *Obraz Ziemi Świętej w polskim piśmiennictwie geograficznym i podróżniczym osiemnastego wieku*, Toruń 2010.

